

Brno, Morava a moderní architektura: jubilejní bilance¹

Pavel Šopák

Pavel Šopák: Brno, Moravia and Modern Architecture: Jubilee Balance

Modern architecture in Moravia is a phenomenon, on which the attention of researchers is focused since 1960s. In 2020, 50 years passed since the pioneer monograph Brněnská architektura 1918–1928 (Architecture of Brno 1918–1928) by Zdeněk Kudělka. During the half Century, research and knowledge of the topic came through interesting and complicated development. This paper attempts to analyse the changing narratives and interpretations of the issue in context of anniversaries of significant protagonists of Moravian modern architecture, falling upon 2020 and 2021.

Key Words: Moravia, Brno, Olomouc, Moravská Ostrava, Czech Silesia, Modern Architecture, Historiography, Loos Adolf, Wiesner Ernst, Kudělka Zdeněk, Šlapeta Vladimír, Zatloukal Pavel

Léta 2020 a 2021 jsou ve znamení řady jubileí osobností a institucí, reprezentujících fenomén *moderní architektury* v Brně a odtud současně na Moravě (a zčásti nebo zprostředkovaně také v českém Slezsku): připomínáme si 150. výročí narození Adolfa Loose (1870) a Jana Kotěry (1871) – ačkoliv tyto osobnosti souvisely s Brnem a Moravou více méně volně či náhodně,² zejména prostřednictvím žáků,³ pro definování historicko-teoretického fundamentu moderní architektury jako umělecko-historického tématu a současně kulturně-politického fenoménu měly naprosto zásadní vliv; dále jde o wiesnerovské výročí (130. výročí narození Arnošta Wiesnera v roce 2020 a 50 let od jeho úmrtí v roce 2021), o padesát let uplynulých od smrti architekta Františka Kalivody (1913–1971), jehož jméno rovnocenně náleží tvůrčí práci v oblasti urbanismu, architektury, typografie a bytového zařízení na straně jedné⁴ a na straně druhé reflexi moderní výtvarné kultury na Moravě⁵ a současně počátkům péče o památky moderní architektury v čele s vilou

Tugendhat.⁶ Z dalších jubileí připomeňme alespoň 150. výročí narození architekta Vladimíra Fischera (1870–1947), 140. výročí narození Emila Králíka (1880–1946), sedmdesát let uplynulých od smrti Jaroslava Syřiště (1878–1951) a s těmito zakladatelskými osobnostmi také o brněnskou školu architektury, jejíž 100. výročí vzniku se připomínalo v roce 2019 a zavdalo podnět k jubilejním publikacím.⁷ Z jejich početných žáků, formulujících moravskou moderní architekturu, vzpomeňme alespoň Václava Roštlapila (jeho 120. výročí narození připadá na rok 2021) nebo Valentína Hrdličku (jeho 140. výročí narození připadlo na rok 2020). Mezi těmito jubilei by neměla zapadnout jiná, pro naši úvahu klíčová, jež připadla na rok 2020: padesát let od vydání monografie *Brněnská architektura 1919–1928* a dvacet let uplynulých od úmrtí jejího autora Zdeňka Kudělky (1926–2000). Než se na přelomovou publikaci, motivující tuto historiografickou retrospektivu, zaměříme, budiž připomenuto, co jí předcházelo, abychom rekapitulovali, co se na poli poznání a popularizace moravské moderní architektury událo před jejím vydáním.

V době těsně po druhé světové válce, kdy protagonisté meziválečné avantgardy chtěli navázat na násilně přetrženou kontinuitu umělecké a intelektuální práce,⁸ již překročili hranice města a postupně obsáhli celou Moravu a Slezsko – což se promítlo zejména do činnosti *Zemského studijního a plánovacího ústavu*, založeného již roku 1938, spjatého s Bohuslavem Fuchsem, Jindřichem Kumpošem a urbanistou Emanuelem Hruškou⁹ – vyšla důležitá kulturně historická práce, zhodnocující mimo jiné také odkaz moderní, tj. meziválečné architektury. Její autorka Cecilie Hálová-Jahodová (1892–1978), absolventka studia dějin umění na Masarykově univerzitě v Brně (1932) a po druhé světové válce dlouholetá ředitelka Muzea města Brna, podala sice stručný, ovšem pozoruhodně podrobný výčet novostaveb z let 1918–1938, doplněný kvalitním obrazovým doprovodem. Vývojový zřetel autorku nezajímá – a ani zajímat nemohl, protože odstup od přelomových událostí byl příliš malý, nicméně neopomněla zdůraznit, to co zůstane natrvalo jako interpretační východisko mladších autorů: „*Brno nemělo štěstí, jaké měla Praha. Nenašlo v době, kdy vyrůstala většina nynějšího města, jediného architekta, který by byl s to dát městu ve význačných stavbách nový, slohově ucelený ráz. Nebylo tomu jinak ani později. Dva největší architekti, kteří na sebe strhli vůdčí úlohu architektonické tvorby*

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595).

2 Již k 140. výročí narození Adolfa Loose připravilo a vydalo Muzeum města Brna kolektivní publikaci *Brněnské stopy Adolfa Loose* s příspěvky Dagmar Černouškové, Jindřicha Chatrného, Markuse Kristana, Mirosławy Menšíkové a Iris Meder. Z hlediska tématu této studie je důležitý poslední příspěvek, viz Dagmar ČERNOUŠKOVÁ – Jindřich CHATRNÝ, *Dny Adolfa Loose v Brně v prosinci 1970. František Kalivoda a kauza Adolf Loos*, in: *Brněnské stopy Adolfa Loose*, edd. Dagmar Černoušková – Jindřich Chatrný, Brno 2010, s. 100–103. Loosovské výročí v roce 2020 připomněla také publikace Edd. Petr Svoboda – Martin Šolc, *Následovnici Adolfa Loose. Práce v českých zemích*, Brno 2020, zde mj. přetisk úvodního slova Dušana Riedla, jež zaznělo na vernisáži Loosovy výstavy v Brně v roce 1964.

3 Naposledy Pavel ZATLOUKAL, *Paul Engelman*, *Historica*. Revue pro historii a příbuzné vědy 10, 2019, č. 2, s. 160–183.

4 Mimořádně důležitou je redaktorská činnost v avantgardních revuích, z nichž unikátním projektem byla revue *Telehor* (1936), vydaná Kalivodou, z níž vyšlo pouze dvojčíslo věnované László Moholy-Nagyovi. Dále srv. Bronislava GABRIELOVÁ – Bohumil MARČÁK, *Opomenuté stránky z činnosti brněnské meziválečné levice*, *Vlastivědný věstník moravský* 38, 1986, s. č. 1, s. 15–22. Františku Kalivodovi se v 80. Bulletinu Moravské galerie (Brno 2020) věnovali Simona Berěšová, Pavlana Vogelová, Dagmar Černoušková a Jindřich Chatrný.

5 František KALIVODA, *Architektonické dílo Bohuslava Fuchse v Brně*, Brno 1970; TÝŽ, *Brněnská avant-*

gardní typografie dvacátých a třicátých let, *Typografia* 71, 1968, č. 6, s. 161–169.

6 F. KALIVODA, *Otázka brněnské vily Tugendhat je vyřešena*, *Architektura ČSSR* 68, 1969, s. 235–241; D. ČERNOUŠKOVÁ – J. CHATRNÝ, *Architekt František Kalivoda a „kauza“ vily Tugendhat*, *Prostor Zlín* 14, 2007, č. 4, s. 19–22; Edd. Dagmar ČERNOUŠKOVÁ – Jindřich CHATRNÝ – Jitka PERNESOVÁ, *Grete Tugendhat – František Kalivoda: Brno 1968–1969*, Brno 2013.

7 Jan HRUBÝ, *100 let brněnské školy architektury*, Brno 2019; Vladimír ŠLAPETA, *Osobní ohlednutí za sto lety české školy architektury v Brně*, in: FA 100, edd. Jan Kristek – Radek Toman – Romana Tomášková, Brno 2020, s. 2–13. Cenu si dodnes podržel fundovaný historický přehled dějin školy od Otakara Fraňka, viz Otakar FRANĚK, *Dějiny české vysoké školy technické v Brně I – do roku 1945*, Brno 1969, s. 286–295.

8 Bedřich ROZEHNAL, *Cesta k řešení nemocniční otázky zemského hlavního města Brna*, Brno 1949; Bohuslav Fuchs, *Brno budoucnosti*, *Československo* 4, 1949, č. 4, s. 240–242 (anonce zvláštního čísla časopisu věnovaného Brnu viz (šifra) jku, *Brno do světa*, *Lidové noviny* 56, 1948, č. 272, 21. listopadu, s. 4). Dále například Otakar OPLATEK – Josef JEŽEK, *Úvahy o prostorovém plánování. Plány a kresby Ústředí moravkoslezských obcí, měst a okresů*, Praha 1946.

9 Ústav se prezentoval vydáváním *Zpráv* a pořádáním výstav, například při příležitosti návštěvy Edvarda Beneše v Brně (léto 1946), viz Bohumil POUR, *Moravský vzor*, *Svět práce* 2, 1946, č. 34, 22. srpna, s. 4; Josef JEŽEK, *Výstava národohospodářského výzkumu a plánování*, *Svobodné noviny* 2, 1946, č. 157, 12. července, s. 3.

na začátku 20. století – Jan Kotěra a Adolf Loos – se sice v Brně narodili, ale působili jinde.¹⁰

O dvacet let později se téma brněnské moderní architektury otevřelo opět a s novou intenzitou zásluhou Dušana Riedla (1925–2015) a Bohumila Samka (nar. 1932). Jejich *Moderní architektura v Brně 1900–1965* (1967)¹¹ vyšla dvacet let po textu Cecilie Hálové-Jahodové: jaké bylo ono mezidobí z hlediska moderní architektury? Z pohledu dějin umění a památkové péče šlo o údobí vyznačující se koncentrací badatelů na rozšíření materiálůvé základny oboru, vycházející z terénního výzkumu vesměs venkovských lokalit a v případě měst motivovaných tendencí prohlásit nejcennější urbanistické soubory městskými památkovými rezervacemi. Tyto rezervace konzervovaly stav předindustriální éry, tj. byly *a priori* chápány antimodernisticky, takže pochopíme, že v první fázi šlo o města s výraznou středověkou složkou (Znojmo, Jihlava), ve své tvářnosti formované pozdně gotickou a renesanční výstavbou (Slavonice, Telč), s nápadnými manýristickými nebo barokními dominantami (Olomouc, Kroměříž, Moravská Třebová, Mikulov) nebo zachovávající určitá sídelní specifika (Štramberk).¹² Proto z tohoto výběru vypadlo Brno, které se mezi městské památkové rezervace prosadilo (podobě jako Plzeň) až v roce 1989.¹³ Zdůrazněme, že v období mezi lety 1947–1967 dějiny umění na Moravě téměř postrádaly orientaci na prvou polovinu 20. století, jak dokládají oborové bibliografie,¹⁴ skladba textů ve *Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university*, případně *Sborníku památkové péče v Severomoravském kraji*¹⁵ nebo regionálního vlastivědného sborníku *Severní Morava*¹⁶ nebo skladba témat diplomových prací vzniklých v brněnském semináři dějin umění. Mezi nimi se téma moderní architektury objevilo až s prací Otakara Máčela (nar. 1943) *Brněnská architektura mezi světovými válkami 1918–1938*, obhájenou v roce 1965; u ní volbu tématu pochopíme již z té skutečnosti: totiž, že jejím autorem

byl syn architekta Otakara Máčela staršího (1920–1997).¹⁷ Dlouho chyběly publikační možnosti; *Vědecká ročenka Moravského uměleckoprůmyslového muzea* vyšla pouze v jediném svazku (1946–1947) a její obsahová náplň souvisela s moderní architekturou jen zprostředkovaně, nadto sledovala perspektivy umělecké tvorby a nikoliv retrospektivní zřetele,¹⁸ brněnští historikové umění nacházeli uplatnění na stránkách *Umění a Zpráva památkové péče*, ale také *Časopisu Společnosti přátel starožitností* (šlo vesměs o materiále ze starších období) a *Vědy a života*; uměnovědná řada *F Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university* začala vycházet až v roce 1957 (předtím uměnovědci publikovali v řadě C – historie), takže až *Uměleckohistorický sborník* (1985) se měl stát vítaným, žel nakonec neúspěšným pokusem o vytvoření stabilní publikační základny pro moravské historiky umění, muzejníky a památkáře. V jeho prvním a současně jediném svazku zveřejnil Jan Sedlák (1943–2016) přehled dějin architektury na Moravě mezi světovými válkami, rekapitulující poznatky z parciálních studií a z diplomních a disertačních prací vesměs ze sedmdesátých a počátku osmdesátých let 20. století¹⁹ ve smyslu anticipace syntetického přehledu dané problematiky v dlouho připravovaných *Dějinách českého výtvarného umění*.²⁰

Mnohem závažnější impulsy k zájmu o moderní architekturu přicházely přímo od architektů. Je nápadné, že velké projekční úkoly motivovaly k retrospektivnímu pohledu na město, pro něž byly určeny. A když s počátkem roku 1960 zaniklo stávající krajské zřízení, kodifikované zákonem č. 280/1948 Sb., a Morava se Slezskem se rozdělila dvou krajů – severomoravského a jihomoravského – nadregionální pozice Brna ještě zesílila, jakkoliv nemohla být srovnatelná s jeho někdejší pozicí coby hlavního města Země moravsko-slezské. Nicméně konec padesátých let 20. století přinesl první velkou architektonickou soutěž – soutěž na podobu *Státního divadla* – a současně s ní vyvolal potřebu reflexe městského prostředí. Dobový komentátor vystihl význam soutěže slovy: „*Poprvé v našem lidově demokratickém státě byla na široké základně veřejného mínění architektů i názorů odpovědných veřejných pracovníků řešena otázka velkého státního, v tomto případně vlastně národního divadla.*“²¹ Konkurence byla vypsána v roce 1956, a jak se klopotně hledalo místo pro proponovanou vysoce prestižní architekturu v relaci s historickými dominantami městského prostředí, dosvědčuje například tento citát z komentáře návrhu Bohuslava Fuchse: „*Spojení náměstí se zelenou tepnou Brna, a tím přisunutí centra, by umožnilo pouze zboření evangelického kostela od Ferstela, nebo Kounicova paláce na náměstí Rudé armády, oboje těžko přijatelné.*“²² Ještě závažnější výzvu k úvahám o městském organismu poskytlo téma dořešení výstavního areálu brněnských veletrhů a výstav.

10 Cecilie HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, *Brno. Stavební a umělecký vývoj města*, Praha 1947, s. 316. O meziválečné architektuře text na s. 340–346 a obrazový doprovod od s. 313.

11 Srv. recenzi Zdeněk KUDĚLKA, *Moderní architektura v Brně*, Index 1, 1968, č. 1, s. 15. – Tato položka chybí v Kudělkově bibliografii otištěné ve *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské university*, řada uměnovědná – F 30–31, Brno 1986–1987, s. 10–16.

12 František PETR – Jiří KOSTKA, *Městské památkové rezervace v Čechách a na Moravě*, Praha 1955.

13 Nařízení vlády České socialistické republiky č. 54/1989 Sb. ze dne 19. dubna 1989 o prohlášení území historických jader měst Kolína, Plzně, Brna, Lipníku nad Bečvou a Příboru za památkové rezervace. Srv. komentář Aleš VOŠAHLÍK, *Prohlášení historických jader měst Kolína, Plzně, Brna, Lipníka nad Bečvou a Příboru za památkové rezervace*, *Památky a příroda* 14, 1989, č. 9, s. 513–520. K přípravě vyhlášení MPR zejména Josef NĚMEC, *Nový územní plán historického jádra Brna*, *Územní plánování a urbanismus* 16, 1989, s. 197–207. Důležitý retrospektivní pohled na problematiku podal Karel KUČA, *Činnost oddělení památek brněnské aglomerace před vznikem Městské památkové rezervace Brno*, in: *Památková péče na Moravě – Monumentorum Moraviae tutela. 30 let Městské památkové rezervace Brno* 21, Brno 2019, s. 24–33.

14 Václav RICHTER – Bohumil SAMEK, *Bibliografie moravských dějin umění za léta 1945–1954*, *Umění a svět* II–III, Gottwaldov 1957–1958, s. 151–168.

15 *Sborník* vycházel od roku 1971 velmi nepravidelně, takže sedmý svazek vyšel až v roce 1987. Moderní architektura je v této ediční řadě zastoupena pouze jednou, a to textem o Josefu Marii Olbrichovi, který byl zveřejněn ve čtvrtém svazku (1979). Z hlediska časového zařazení příspěvků zcela převažovala témata ze středověku a baroka; tematicky je mezi studii bohatě zastoupeno zvláště barokní malířství.

16 *Sborník* vychází od roku 1957; prvním textem o moderní architektuře bylo pojednání o stavebním vývoji lázní Velké Losiny (v roce 1977), texty Pavla Zatloukala o šumperské moderní architektuře a o elektrárně v Háji u Mohelnice vyšly až v polovině osmdesátých let.

17 Otakar Máčel mladší v roce 1968 emigroval do Nizozemí v roce 1968 a v letech 1971–2010 pedagogicky působil na Technické univerzitě v Delftu.

18 B. FUCHS, *Průmyslové navrhování*, *Vědecká ročenka Moravského uměleckoprůmyslového muzea Obchodní a živnostenské komory v Brně* 1, 1946–1947 (vyšlo v roce 1948), s. 141–143.

19 Jan SEDLÁK, *Návrh dějin architektury na Moravě 1919–1938*, in: *Uměleckohistorický sborník*, ed. Jaroslav Sedlák, Brno 1985, s. 67–98.

20 V nich byly příslušné kapitoly svěřeny Zdeňku Kudělkovi a Vladimíru Šlapetovi, viz Z. KUDĚLKA, *Architektura dvacátých let na Moravě*, in: *Dějiny českého výtvarného umění IV/2 (1890–1938)*, edd. Vojtěch Lahoda – Mahulena Nešlehová, Praha 1998, s. 36–60; V. ŠLAPETA, *Architektura třicátých let v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, in: *Tamtéž*, s. 388–413.

21 Oldřich STARÝ, *Soutěž na Státní divadlo v Brně. Významný přínos ve vývoji naší architektury*, *Architektura ČSR* 16, 1957, č. 7, s. 327.

22 O. Starý, *Soutěž na Státní divadlo v Brně*, s. 333.

Představa Brna jako *města veletrhů* vracela někdejší moravskou metropoli do mezinárodních souvislostí a povyšovala ji nad ostatní krajská města.²³ První mezinárodní veletrh byl uspořádán v září 1959 a výstavní areál, vybudovaný na sklonku dvacátých let pro *Výstavu soudobé kultury* v Československu, doplnila administrativní budova veletrhů, jejíž efektní společenské interiéry viditelně navazovaly na poetiku *bruselského stylu* jako plně akceptovatelného stylového modu pro prostředí, jež je určeno zahraničním hostům. Pavilon Z svou velikostí a efektním zastřešením plochou kupolí předstihl dobu, připodobniv se odvážným konstrukcím Piera Luigi Nerviho, a spolu s novými pavilony B a C rozšířil dosavadní výstavní plochu na téměř 70 tisíc metrů čtverečních. Veletržní město potřebuje nejen výstavní prostory, ale také komfortní ubytování pro početné hosty a zahraniční delegace; tento požadavek měly uspokojit hotely *International* (1958–1962), *Continental* (1961–1964) a *Voroněž* (1977–1979). K této trojici připojme ještě dvojici realizací, jednu starší – Dětskou nemocnici (1947–1954) – a jednu mladší – sídlo Ingstavu (1968–1970), které spolu se sídlištěm Lesná (1961–1970) nebo s projektem přestavby severní části Starého Brna (1961–1965)²⁴ přesvědčivě dokumentují kontinuitu předválečného modernismu s úsilím architektury od druhé půlky padesátých do sedmdesátých let 20. století.

V pozdních padesátých letech 20. století ovšem nešlo pouze o deklaraci této kontinuity solitérní výstavbou, nýbrž o zevrubné promyšlení urbanistických souvislostí. Po monotematických číslech věnovaných Praze a Bratislavě zařadil časopis *Architektura ČSR* do svého 17. ročníku (1958) také monotematické dvojčíslo věnované Brnu. Obsahuje unikátní přehled urbanistického vývoje města, zpracovaný Bohuslavem Fuchsem,²⁵ který – implicitně – rehabilitoval meziválečný funkcionalismus zejména obrazovým doprovodem své stati (Nelze odhlédnout od skutečnosti, že tento zájem korespondoval s dobovým doceněním dalších projevů meziválečné výtvarné kultury).²⁶ Fuchs počal pojednání odkazem k podobě krajiny, v níž se město po staletí formovalo; pro soustředěnou badatelskou činnost v této oblasti byla urbanistickou komisí pro výstavbu měst a vesnic, která se pod vedením Zdeňka Wirtha sešla v Brně na jaře 1954, získána Cecilie Hálová-Jahodová, pověřena úkolem připravit podklady k územnímu plánu města. Cecilie Hálová-Jahodová dlouhodobě sledovala vztah krajinných podmínek, historických peripetií a konkrétních prvků sídelního útvaru; časopisecké studie (a zčásti také výstavní projekty) přitom předcházely jejímu syntetickému postižení v úspěšné knize *Brno – dílo přírody, člověka a dějin* (1972).²⁷

Je třeba připomenout ještě jeden důležitý prvek z mozaiky kulturních aktivit, tvůrčích výkonů a intelektuálních aktivit konce padesátých a šedesátých let 20. století, souvisejících s historiografickou reflexí moderní architektury v Brně a na Moravě: jde o docenění meziválečné avantgardy, jistěže s důrazem na tu její složku, pro niž byla symptomatická

radikální levicovost.²⁸ Kdybychom hledali jméno, které tuto orientaci vystihuje nejlépe, volba by jistě padla na Bedřicha Václavka (1897–1943), zpřístupněného výborem v roce 1961.²⁹ V tomto kontextu vznikaly texty Zdeňka Kudělky věnované moderní architektuře a jistě ne náhodou to byl právě Václavek, jenž jej zaujal svým vztahem k výkonům na poli soudobé architektury – shodou okolností Kudělka, dosud se zaměřující na starší umění, nebo coby kritik a publicista na díla soudobých malířů a sochařů, věnoval Václavkovi svůj první rozsáhlejší text na toto téma.³⁰ Retrospektivní pohled se snoubil s pozorností věnovanou soudobé tvorbě moravských architektů a urbanistů, zejména co se týče díla Bohuslava Fuchse,³¹ který reflexi moderní architektury ovlivňoval svými názory, zčásti publikovanými.³² Tato jednota přítomného a minulého podmiňovala Kudělkův zájem o proměnu moderního, tj. soudobého díla v součást kulturní tradice (uskutečněné hodnotovým posunem prožívání architektury z její čiré utilitaritativy a aktuálního estetického účinku do sféry paměti, tradice, odkazu či identity). O tom vypovídá Kudělkovo důležité vystoupení na reprezentativní konferenci o ochraně památek moderní architektury v březnu 1970 v Brně, jíž se zúčastnily přibližně tři stovky delegátů vědeckých ústavů a vysokoškolských pracovišť.³³ Téma umění a památkové péče u Zdeňka Kudělky rezonovalo také v jiných případech,³⁴ ale u moderní architektury nabylo spektakulární podoby.

Právě v roce konání konference o moderní architektuře a její ochraně vyšla Kudělkova kniha *Brněnská architektura 1919–1928*. Vzdor skutečnosti, že vyšla až v roce 1970, tedy na prahu zásadně odlišných kulturně-politických poměrů, než v jakých se rodila, svou modernistickou intencí dodnes přesvědčivě vyjadřuje. Autor tuto aktuálnost formuloval velmi pregnantně v jejím úvodu (datovaném v lednu 1967), když upozornil, že „*těsně před rokem 1960*“ nastaly závažné změny v chápání smyslu architektury i smyslu její tradice, neboť „*padly násilně konstrukce, které z vývoje nehistoricky vylučovaly některá údobí a nekriticky zdůrazňovaly jiná*“.³⁵ Tady pisatel reagoval na nedlouhé intermezzo socialistického realismu a současně kriticky konstatoval *nepochopitelný nezáměr* o mezi-

28 Například B. MARČÁK, *Literární avantgarda a dělnický list. Začátky spolupráce Devětsilu s Rovností*, in: *Cesty k dnešku 2*, Brno 1966, s. 126–152.

29 Bedřich VÁCLAVEK, *Tvorba a společnost*, Praha 1961.

30 Z. KUDĚLKA, *Bedřich Václavek a architektura*, in: Bedřich Václavek, Brno, Krajské nakladatelství 1963.

31 Z. KUDĚLKA, *Fuchsova instalace sbírek Národopisného ústavu v Brně*, *Výtvarná práce* 10, 1962, č. 12, s. 9. K tomu autorův komentář viz B. FUCHS, *Architektonický záměr muzejní instalace Národopisného ústavu Moravského muzea v Brně*, *Architektura ČSSR* 21, 1962, č. 6, s. 383–388.

32 Například B. FUCHS, *Stavební filosof Adolf Loos*, *Kulturní tvorba* 2, 1964, č. 46, s. 6–7. – Naprosto zásadním a klíčovým textem Bohuslava Fuchse ze šedesátých let 20. století je *Nové zónování*, jak dosvědčuje i recentní studie, viz Jan DOSTALÍK, *Nové zónování Bohuslava Fuchse*, *Architektura a urbanismus* 53, 2019, č. 1–2, s. 75–88.

33 Z. KUDĚLKA, *Moderní architektura a památková péče*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada uměnovědná – F 14–15*, Brno 1970–1971, s. 311–315. Ke konferenci viz M. JAKUB, *[Rozhovor s Bohuslavem Fuchsem]*, *Věda a život* 1970, č. 7, s. 323–324; Eva ŘEHOVÁ, *Moderní architektura jako památka a problémy její ochrany*, *Věda a život* 15, 1970, č. 6, s. 367–368. S odstupem času toto téma rekapituloval Jan SEDLÁK, *Meziválečná architektura a památková péče*, in: *Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně*, Brno 1989, s. 97–114.

34 Z. KUDĚLKA, *Památková péče?*, *Výtvarná práce* 14, 1966, č. 10, s. 2. Rovněž tato položka chybí v Kudělkově bibliografii otiské ve *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada uměnovědná – F 30–31*, Brno 1986–1987, s. 10–16.

35 Z. KUDĚLKA, *Brněnská architektura 1919–1928*, Brno 1970, s. 9–10.

23 Zdeněk ALEXA, *Urbanistické a architektonické řešení areálu BVV – Brno*, *Architektura ČSR* 19, 1960, č. 3, s. 152; srv. též F. KALIVODA, *Budujeme Brno, město mezinárodních veletrhů*, Praha – Brno 1958; Iloš CRHONEK, *Brněnské výstaviště*, Brno 1968.

24 Realizováno jen z menší části, srv. František KOČÍ, *Přestavba severní části Starého Brna*, *Architektura ČSSR* 21, 1962, č. 2, s. 94–98.

25 B. FUCHS, *Stavební vývoj města Brna a jeho plánování*, *Architektura ČSR* 17, 1958, č. 3–4, s. 127–145.

26 Jaroslav KAČER, *Nové svědectví o brněnské výtvarné avantgardě*, *Vlastivědný věstník moravský* 21, 1969, č. 2–3, s. 151–154.

27 Srv. Vladimír DENKSTEIN, *Cecilie Hálová-Jahodová, Brno – dílo přírody, člověka a dějin*, *Umění* 20, 1972, č. 6, s. 566–567.

válečnou architekturu moravské metropole, upozorniv pouze na dvě nepublikované práce (mj. výše vzpomenutou diplomovou práci O. Máčela).

Podrobnější pohled na Kudělkův text odhaluje v zásadě dva kontexty, v nichž se uplatňuje. Prvým je přesvědčený modernismus, tj. naprosto jasné oddělení minulosti před rokem 1918 od současnosti, jež počíná vznikem republiky a která tvoří časově uzavřený celek tvůrčích výkonů inspirujících současnost; druhým je poněkud okázalá deklarace metody, jež je *a priori* umělecko-historickou metodou. K prvému kontextu odkazuje Kudělkovo konstatování, že „předělem je rok 1928, kdy v Brně končí jakési zakladatelské a průkopnické období a avantgardní architektura se stává již samozřejmým programem všech pokrokově orientovaných architektů,“ což znamená i to, že autor implicitně ztotožnil počátek nástupu oněch tendencí s rokem 1918. Toto periodizační dělítko se ovšem jeví jako tradiční v intencích starších i mnohem mladších³⁶ pokusů o postižení kulturní situace města a regionu, avšak ne až tak samozřejmě, protože s tím, jak přitakáme současnosti, *a priori* (alespoň zčásti) odmítáme minulost. Dalo by se zde uvažovat o jisté analogii s hledáním počátků českého moderního umění. Jak známo, ty byly zprvu ztotožněny s nástupem *Osmý* (1907), a to výstavou *Zakladatelé moderního českého umění*, jež se uskutečnila v říjnu 1957 – shodou okolností – v *Domě umění města Brna*.³⁷ Příkladnost – a přitažlivost – architektonické avantgardy připomněl například Otakar Nový, upozorniv obzvláště na mezinárodní věhlas Bohuslava Fuchse, ocitající se v hlubokém rozporu s jeho proskribováním v druhé polovině padesátých let.³⁸ Mladší, odlišný výklad těchto základů je spojuje s devadesátými lety 19. století (Jiří Kotalík) a k tomuto časovému horizontu ve své recenzi Kudělkovy knihy odkázal i Bohumil Samek, i když tak učinil poněkud zastřenými slovy: „Ve vztahu Brna k rakouskému umění respektive k Vídni je třeba diferencovat. Není zcela na místě pokládat každý projev jeho narušení za lokální úspěch, neboť i zde vznikalo již dávno leccos životného. Ostatně i Brňan Adolf Loos přišel v polovině dvacátých let do svého rodného města především z Vídne.“³⁹ Myšlenku posunout počátky moderní architektury do doby kolem roku 1900 uplatnil právě Bohumil Samek, resp. Dušan Riedl,⁴⁰ v badatelské činnosti ji naplnil Jan Sedlák,⁴¹ svými texty petrifikoval Vladimír Šlapeta⁴² a zejména plně rozvinul v celomoravské perspektivě Pavel Zatloukal.⁴³ V tomto místě nutno připojit malou odbočku: paralelně s badatelskou

a publikační aktivitou jmenovaných historiků umění a památkářů se rozvíjela sbírkotvorná činnost *Muzea města Brna*, v němž se zásluhou Iloše Crhonka (nar. 1932) konstitovala sbírka moderní architektury, jejíž fundamentální význam pro poznání sledované problematiky nelze dost dobře přecenit. Iloš Crhonek tvoří symbolické pouto mezi šedesátými lety a mezi polistopadovým obdobím, což stvrzují i nečetné autorovy texty⁴⁴ v čele s komentovaným soupisem díla Bohuslava Fuchse.⁴⁵

Ale zpět ke Zdeňku Kudělkovi. Výjimečnost jeho přístupu tkví také ve zdůrazněném umělecko-historickém aspektu či v deklarované badatelské metodě. Pozici historika umění vůči studiu moderní architektury jako ojedinelou připomněla již recenze Kudělkovy monografie o Bohuslavu Fuchsovi,⁴⁶ a on sám tuto poněkud nezvyklou pozici přímo v textu akcentoval (přímo programově psal o *rigorózním historiografickém hledisku*)⁴⁷ – načež Jiří Kroupa ji vyložil v tom smyslu, že Kudělkovi šlo o propojení přísně chronologického přístupu s posouzením umělecké kvality díla (tvorby) a jeho (jejího) vývojového významu.⁴⁸ Kdybychom byli rovněž rigorózní – ovšemže v analýze Kudělkovy metody – museli bychom se pozastavit u označení objektu historikova studia obratem *doklady (památky) brněnské architektury*, jímž jakoby Zdeněk Kudělka deklaroval, že nechápe dílo jako trvalou součást recepce, jež se děje neustále a která dílo opakovaně prověřuje v jeho uměleckosti, ale striktně trvá na jeho dobovém smyslu. Jak by pak ale mohl vznést nárok na posouzení kvality ze své pozice!

Co se týče hodnocení architektury, autor rád užíval slovo *monumentální* a uplatňoval je v různých významech: jednou psal o *monumentálních* budovách ve smyslu jejich velikosti,⁴⁹ jindy takto vyjadřoval určitou pozitivní kvalitu – brněnské stavby „*postrádají monumentalitu pražských staveb*“⁵⁰ – a v pozmeněném významu slovo použil v obrazech „*soustava těchto článků měla vyjadřovat abstraktní ideu monumentality*“⁵¹ a „[mezi projevy] zvlášť výrazné místo zaujímaly ty, které pokračovaly v úsilí o vytvoření „*národního*“ a *monumentálního slohu*“.⁵² Slova užíval ovšem i tehdy, když hodnotil Eugena Dostála coby referenta o výtvarném umění, jehož texty se mu jeví „*zdánlivě monumentálněji založené*“ (než od jiných autorů).⁵³ Analogicky adjektivu *monumentální* ve smyslu pozitivního vyznění toho slova Kudělka volil adjektiva *důstojný (důstojná forma)*⁵⁴ nebo obrat *neobyčejně ušlechtilé vztahy*.⁵⁵

36 A to i tehdy, když přímo v názvu příspěvku je letopočet 1919, viz Lenka KRČÁLOVÁ, *Brněnská architektura 1919–1939*, in: 49. Bulletin Moravské galerie v Brně. Výtvarné Brno 1918–1938, Brno 1993, s. 75–87.

37 Luděk NOVÁK, *Výtvarná teorie v letech 1953–1960*, Umění 10, 1962, č. 2, s. 166; K výstavám například Bronislava GABRIELOVÁ, *Galerie, obrazárny a domy umění v Jihomoravském kraji*, Vlastivědný věstník moravský 19, 1967, č. 2, s. 284.

38 Otakar NOVÝ, *Architektonická avantgarda stále živým příkladem*, Kulturní tvorba 3, 1965, č. 12, s. 6–7.

39 Bohumil SAMEK, *Zdeněk Kudělka – Brněnská architektura 1919–1928*, Vlastivědný věstník moravský 23, 1971, č. 2, s. 299–300.

40 Dušan RIEDL – Bohumil SAMEK, *Moderní architektura v Brně 1900–1965*, Brno 1967. K tomu srv. Zdeněk ŠPÍČÁK, *Moderní architektura v Brně 1900–1965. Průvodce*, Vlastivědný věstník moravský 20, 1968, č. 1, s. 149–151.

41 Jan SEDLÁK, *Secesní architektura v Brně*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada uměnovědná – F 17, Brno 1973, s. 157–166; TÝŽ, *Videňská secese v Brně*, Umění 22, 1974, s. 68–78. Na konci šedesátých let se zájmem sledoval výkony meziválečné avantgardy, viz J. SEDLÁK, *40 let kolonie Nový dům – příklad i varování*, Index 2, 1969, č. 1, s. 59–61.

42 V. ŠLAPETA, *Moderní architektura v Brně*, Památky a příroda 7, 1982, č. 8, s. 459–475.

43 P. ZATLOUKAL, *Počátky moderní architektury na Moravě a ve Slezsku*, Umění 32, 1984, s. 140–154.

44 F. KALIVODA – I. CRHONEK, *Brněnské výstaviště. Výstavba areálu 1928–1968*, Brno 1968. Po roce 1989 například o Vladimíru Karfíkovi I. CRHONEK, *Nepřerušená avantgardní tradice*, Architekt 37, 1991, č. 21–22, s. 4.

45 I. CRHONEK, *Architekt Bohuslav Fuchs, celoživotní dílo*, Brno, Petrov 1995.

46 Božena POKORNÁ, *Dílo Bohuslava Fuchse*, Věda a život 14, 1969, č. 2, s. XXII–XXIII.

47 Z. KUDĚLKA, *Brněnská architektura 1919–1928*, s. 11.

48 Jiří KROUPA, *Jubileum Zdeňka Kudělky*, Umění 35, 1987, č. 2, s. 181.

49 Z. KUDĚLKA, *Brněnská architektura 1919–1928*, s. 15 a 21.

50 Tamtéž, s. 26.

51 Tamtéž, s. 37. – Zde by bylo zajímavé sledovat užití termínu u Zdeňka Kudělky i v jiných textech, vždyť problematice věnoval samostatnou studii, viz Z. KUDĚLKA, *Monumentalita v sochařství a malířství*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada Historie – C 2, Brno 1955, s. 109–117.

52 Z. KUDĚLKA, *Brněnská architektura 1919–1928*, s. 48.

53 Tamtéž, s. 31

54 Tamtéž, s. 33.

55 Tamtéž, s. 45.

Zdeněk Kudělka upozornil na jednu důležitou skutečnost (kterou zjevně odvodil ze své vlastní situace vůči vrstevníkům – malířům či sochařům): vadila mu absence místního kritika, jenž by byl současně teoretikem. Nebyl jím Bohumír Markalous (1882–1952), jemuž vytkl „*nevyhraněnost soudů a programovou nejistotu*“, nebyl jím ale ani Eugen Dostál (1889–1943),⁵⁶ nemohli být jimi ani sami architekti, kteří sice o architektuře psali, ale z ryze praktických pozic. Požadavek účasti *vzdělaného teoretika* na třibení podoby brněnské architektury, resp. konstatování jeho *citelné* absence, připomenul ve srovnání Brna s Prahou, kde zářila hvězda Karla Teiga.⁵⁷ Otázka, kdo všechno o architektuře v meziválečném Brně (resp. na celé Moravě) přemýšlel a psal o ní v rovině teoretické nebo výtvarně kritické, ovšem nebyla uspokojivě řešena do dnešní doby; vždyť o architektuře v Brně přednášeli (mimo jiné) také Stanislav Sochor (1882–1959) a především se problematice dlouhodobě věnoval Jaroslav Bohumil Svrček (1887–1978) – a tu je až neuvěřitelné, že se Zdeňku Kudělkovi toto jméno do studie vůbec nedostalo!⁵⁸ Proč se tak stalo, je otázkou; snad jej iritoval Svrčkův text o Jiřím Krohovi, argumentací poplatný době svého vzniku,⁵⁹ ostatně Jiřího Krohu bylo třeba pro šedesátá léta očistit od nánosů padesátých let. Stalo se tak úsilím Jiřího Čísařovského, který Krohu, někdejšího protagonistu socialistického realismu první polovice padesátých let, docenil jako významnou osobnost meziválečné avantgardy.⁶⁰

Odhlédneme-li od nápadných rezerv Kudělkova přístupu, ceněného povýtce jako průkopnický počín daného druhu, zaměříme se na ten aspekt jeho textu, kdy hierarchizoval výkony architektů. Činil tak dosti dramaticky, kdy na jedné straně spatřoval stavby i neuskutečněné projekty Adolfa Loose, jehož osobnost jej zcela oslnila a nadále se jí věnoval velmi intenzivně,⁶¹ a na straně druhé viděl stavby „*bezvýznamných rakouských či anonymních projektantů*“.⁶² Mezi těmito dvěma póly se nachází celá moderní architektura Brna, která se tu blíží k Loosovi (o vztazích či o loosovském vlivu u některých osobností Kudělka nepochyboval), tu například k Le Corbusierovi (jehož jméno připomněl v souvislosti s Bohuslavem Fuchsem nebo s Bedřichem Rozehnalem).⁶³

Nespornou metodickou kvalitou Kudělkovy knihy je zaměření na prostorové aspekty sledovaných staveb, tj. pátrání po vývojové nosnosti spočívající nikoliv v podobě vnějšíku, ve formových kvalitách, nýbrž v řešení dispozice, a tudíž prostoru. S tímto dědictvím (možno říci) šedesátých let a jejích specifik v umělecko-historickém přístupu vstoupila kniha *Brněnská architektura 1919–1928* a její autor do let sedmdesátých. V této době je patrné, že se bude zájem o moderní architekturu v Brně – a stále více také na celé Moravě – větvit; že se mnohem více než artistní pojetí dějin moderní architektury, jak si tuto činnost představoval Zdeněk Kudělka, orientovav se k analýze Loosových staveb, jejichž kvality nově spatřoval v relaci s podněty existencialismu (Otto Bollnow),⁶⁴ uplatní na celé Moravě a ve Slezsku silící zájmy památkové péče o moderní architekturu, počítaje v to nikoliv pouze činnost krajských odborných pracovišť, tj. *krajských středisek státní památkové péče a ochrany přírody*, ale i osobnosti z řad muzejních pracovníků. Ti náleželi k mladší generaci než Zdeněk Kudělka nebo Josef Čísařovský (1926–2017). Ještě v druhé polovině sedmdesátých let tak vyšel text věnovaný Prostějovu,⁶⁵ na počátku osmdesátých let následoval Přerov a Kroměříž,⁶⁶ přičemž největší ze čtyř hanáckých měst – Olomouc – trvale zaujalo Pavla Zatloukala, počínaje nepublikovanou disertační prací věnovanou architektuře tohoto města v druhé polovině 19. století (1978), a konče monumentální syntézou dějin architektury a umění města a středomoravského regionu (2020).⁶⁷ Jak vidno, citová zainteresovanost na tématu se stala integrální součástí textů o moderní architektuře, což bylo – abychom se vrátili ke Zdeňku Kudělkovi – zcela v rozporu s jím vytyčeným požadavkem objektivitu. Je pochopitelná, neboť vyplývá z konfrontace minulosti se současným tristním stavem památek, což historika umění irituje. Za jednu z příčin, proč nelze plně poznat brněnskou secesní architekturu, Sedlák považoval „*neuspokojivý stupeň zachování [...] památek, především interiérů, neboť byly dlouho opomíjeny*“⁶⁸ – a na nevyslovenou otázku, proč tomu tak je, po letech odpověděl Pavel Zatloukal v souvislosti s analogickou situací Moravské Ostravy: „*pozadí nezájmu [o památky secese a moderny] tvoří především nekritičnost předsudků*“⁶⁹ ovšem ani tam, kde předsudky nebyly přítomny (z důvodu nacionálních nebo estetických), památkáři i historikové umění byli bezradní. Plně to platí pro neomluvitelné stržení krematoria v Moravské Ostravě, o činu, před nímž se v odborném tisku otevřeně varovalo již v roce 1979: „*Zvláště citelnou ztrátou by byla uvažovaná demolice ostravského krematoria, představujícího z hlediska vývoje evropské moderní architektury nejvýznamnější ostravskou stavbu vůbec*“.⁷⁰ Památkářský aspekt se

56 Tamtéž, s. 31.

57 Tamtéž, s. 69–70.

58 Je pravdou, že se o této osobnosti objevují texty až v poslední době, například Marcela MACHARÁČKOVÁ, *Jaroslav Bohumil Svrček. K činnosti brněnského teoretika a kritika výtvarného umění v letech 1920 až 1933*, in: A vůbec... Utajený sborník Mileně Flodrové k 75. narozeninám, Brno 2010, s. 428–447.

59 Jaroslav Bohumil SVRČEK, *Národní umělec Jiří Kroha*, Praha 1960, s. 42–47.

60 Josef ČÍSAŘOVSKÝ – Bohuslav FUCHS – Josef RABAN, *Výstava celoživotního díla národního umělce Jiřího Krohy*, Brno 1964; Josef ČÍSAŘOVSKÝ, *Jiří Kroha a meziválečná avantgarda*, Praha 1967. Srv. též Jan SEDLÁK, *Osobnost avantgardy*, Index 1, 1968, č. 5, s. 53.

61 D. ČERNOUŠKOVÁ, *Zdeněk Kudělka a vědecké poznání díla Adolfa Loose v Československu. K uměnovědnému přínosu prvního českého loosovského badatele – Zdeněk Kudělka und die wissenschaftliche Erkenntnis des Werkes von Adolf Loos in der Tschechoslowakei. Zum kunstwissenschaftlichen Beitrag des ersten tschechischen Erforschers des Loos'schen Werks*, in: Adolf Loos, dílo a rekonstrukce. Mezinárodní sympozium u příležitosti 70. výročí úmrtí. Plzeň 15.–16. října 2003. – Adolf Loos. Das Werk und seine Rekonstruktion. Internationales Symposium anlässlich des 70. Todestages. Pilsen, 15.–16. Oktober 2003, Praha 2005, s. 22–25; 62–65.

62 Z. KUDĚLKA, *Brněnská architektura 1919–1928*, s. 27.

63 Z. KUDĚLKA, *Brněnská architektura 1919–1928*, s. 55; TÝŽ, *Bedřich Rozehnal. Architektonická tvorba 1927–1967*, Katalog výstavy v kabinetu architektury Svazu architektů ČSSR, Brno 1967, nestránkováno [s. 6].

64 Z. KUDĚLKA, *Pojetí obytného prostoru u Adolfa Loose*, Umění 31, 1983, č. 1, s. 59–62.

65 V. ŠLAPETA, *Moderní architektura v Prostějově 1900–1950*, Prostějov 1977.

66 V. ŠLAPETA – P. ZATLOUKAL, *Moderní architektura v Přerově*, Památky a příroda 6, 1981, s. 129–140; TÍŽ, *Moderní architektura v Prostějově*, Památky a příroda 7, 1982, s. 257–267; TÍŽ, *Kroměřížská architektura let 1850–1950*, Památky a příroda 8, 1983, s. 257–266.

67 P. ZATLOUKAL, *Meditace o městě, krajině, umění. Olomouc 1919–1989*, Ostrava – Olomouc 2020.

68 J. SEDLÁK, *Videňská secese v Brně*, s. 68.

69 P. ZATLOUKAL, *Moravská Ostrava – rezervace pozdní secese a art déco*, Památky a příroda 15, 1990, č. 5, s. 257. Starší a podstatně stručnější verze příspěvku vyšla ve sborníku *Obnova a ochrana pamiatok modernej architektury*, Bratislava 1989, s. 13–17.

70 Leoš MLČÁK – Jiřina PAVLÍKOVÁ, *Moderní meziválečná architektura v Ostravě*, Památky a příroda 4, 1979, č. 4, s. 202. Z piety k demolicí stavby, uskutečněné v roce vydání citovaného příspěvku, vzešla výstava v galerii výtvarného umění v Ostravě, doplněná katalogem, viz ed. M. NEŠLEHOVÁ, *Vlastislav Hofman (1884–1964). Pocta invenci – A Tribute to Invention*, Ostrava 2017.

dostává do popředí i u textů věnovaných Brnu⁷¹ a stavbám na jižní Moravě (byl to opět Adolf Loos, k němuž se opakovaně zaměřovala pozornost badatelů).⁷²

Bibliografický přehled o textech věnovaných architektuře let (1850) 1890–1914 v moravských městech a zčásti v českém Slezsku⁷³ dobře ukazuje, jak se pozornost soustředila na největší, zvláště průmyslová centra ležící kolem páteční železnice ve směru jih – sever (Brno, Olomouc, Moravská Ostrava, Přerov)⁷⁴ a postranních větví (Opava, Krnov, Šumperk, Kroměříž, Prostějov), naopak Jihlava,⁷⁵ Znojmo, Třebíč, města v Pobeskydí a řada dalších lokalit, jejichž pozoruhodnost vyvstala až po čase s podrobným průzkumem místních poměrů, uskutečněných po roce 1989 vesměs ze strany studentů dějin umění,⁷⁶ nebyla v sedmdesátých letech předmětem zájmu. Proto dnes bereme jako silně nadsazená, mylná a matoucí slova Jaroslava Petru (1930–2006), že situace poznání moderní architektury na Moravě (a ve Slezsku, o němž pisatel nehovořil), se za léta 1970–1982 „pronikavě“ zlepšila a dokonce že „pracovní nadšení zainteresovaných pracovníků překonalo obdivuhodně prakticky všechny překážky“.⁷⁷ Jediné, co lze z této charakteristiky přijmout, je ona obdivuhodnost – obdivuhodnost pracovního nasazení a tvůrčího a organizačního vypětí Pavla Zatloukala a Vladimíra Šlapety, kteří ve svých textech a výstavami realizovanými v Praze, Brně a Olomouci sjednali trvalou platnost fenoménu moderní architektury nejen u památkářů, nezřídka konzervativně založených, ale také v širším kulturním povědomí tehdejší společnosti. Metoda topografická – posouzení památek v určitém teritoriu bez ohledu na hodnotovou hierarchii a příslušnost architektů k českému nebo německému kulturnímu okruhu – se u Pavla Zatloukala a Vladimíra Šlapety pojila s metodou biografickou: představit (výstavou) vyhraněnou osobnost; snést k jejímu životu a dílu co nejvíce dokumentárního materiálu. Tak tomu bylo v roce 1979 s Josefem Kranzem a o dva roky později s Arnoštem Wiesnerem – abychom se omezili jen na brněnské, resp. moravské architektury.⁷⁸ Vedle místa a osobnosti se coby třetí tematický typ badatelského výstupu uplatnily publikace věnované jedné stavbě; vesměs šlo o časopisecké články a v jednom případě (nepočítáme-li ovšemže samostatně vydávané publikace o vile Tugendhat) také

o samostatně vydanou monografii.⁷⁹ Výstavní projekty zaměřené na architekturu vyžadovaly speciální prezentační prostředí – kabinety architektury. Takový vznikl ve Zlíně (1981), fungoval v Brně v domě pánů z Kunštátu a *de facto* i v Olomouci, kde výstavy architektury probíhaly v kabinetu grafiky, jenž byl součástí Oblastní galerie výtvarného umění. Z brněnských výstav připomeňme jednu: Josefa Marii Olbricha v létě 1989, kterou připravil Jindřich Vybíral.⁸⁰

S tímto jménem se dostáváme k otázce posloupnosti badatelských generací a jejich osobního vkladu ke sledované problematice. Po generaci první (Zdeněk Kudělka, Jiří Císařovský, Dušan Riedl, zčásti Iloš Crhonek) a druhé (Pavel Zatloukal, Vladimír Šlapeta) nastupuje na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století generace třetí, kterou reprezentují Jindřich Vybíral (nar. 1960), Jana Osolsobě (nar. 1962),⁸¹ Jindřich Chatrný (nar. 1965)⁸² nebo Aleš Filip (nar. 1964).⁸³ K této generaci náleží rovněž Petr Pelcák (nar. 1963), iniciující sdružení *Obecní dům*, jež bylo založeno v roce 1991 a v letech 1998–2010 zorganizovalo sérii výstav protagonistů meziválečné brněnské (a moravské) architektury, doprovázených rozsáhlými katalogy.⁸⁴ Specifický vztah této generace k moderní architektuře – nazvěme ji generací roku 1989, protože právě tento politický přelom jí umožnil plně uplatnění a realizaci představ – lze shrnout následovně: jestliže pro Zdeňka Kudělku byla avantgarda hodnotovým vrcholem a moderna (přesněji řečeno pouze Adolf Loos) její geniální předehrou, pak generace roku 1989 usilovala o zmnožení a rozhojnění poznatků o nedomoderních, neřkuli antimoderních tendencích. Devízou se totiž stala *jinakost*⁸⁵ – odlišnost vůči avantgardě, vůči její levicovosti, vůči funkcionalismu a konečnicí i vůči skutečnosti, že Zdeňka Kudělku nebo Jiřího Císařovského zajímala česká architektura (v Brně), a nikoliv architektura moravských a slezských Němců. Šlo současně o metodickou jinakost: jestliže Zdeněk Kudělka aspiroval na přísnou objektivitu poznání architektury jako *uměleckého* díla v jeho tvarové totalitě, generace roku 1989 a generace

79 P. ZATLOUKAL, *Vila Primavesi v Olomouci*, Olomouc 1990.

80 Jindřich VYBÍRAL, *Josef Maria Olbrich. Architektonické dílo*, Brno 1989.

81 Například Jana OSOLSOBĚ, *Architekt a pedagog Jaroslav Syřiště*, in: 58–59. Bulletin Moravské galerie v Brně, Brno 2002–2003, s. 306–317; TÁŽ, *Architekt a urbanista Adolf Liebscher mladší*, in: Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna 24, Brno 2011, s. 321–359; Jana OSOLSOBĚ – Aleš FILIP, *Tři vily architekta Vladimíra Fischera*, in: Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna 25, Brno 2012, s. 377–396; TÍŽ, *Radnice a další stavby architekta Vladimíra Fischera v Tišnově. Spolupráce s maliřem Janem Koehlerem*, in: Muzeum Brněnska – Sborník Předklášteří, Předklášteří u Tišnova 2019, s. 41–62.

82 Například J. CHATRNÝ, *Jan Evangelista Koula a Brno*, in: Forum Brunense. Sborník prací Muzea města Brna 2008, s. 137–145; TÝŽ, *Jan Vaněk 1891–1962. Civilizované bydlení pro každého*, Brno 2008; TÝŽ, *Experimenty z cihel a betonu v Brně „na nábrží řeky Svratky“*, in: Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna 28, Brno 2015, s. 391–423; TÝŽ, *Bedřich Rozehnal (1902–1984)*, Zprávy památkové péče 78, 2018, č. 6, s. 684–685.

83 Aleš Filip se zaměřuje na secesní architekturu a zejména sakrální umění. Mimo publikací s touto problematikou například A. FILIP, *Lesk a bída slavných vil. Devastace prostějovských šedévrů Emila Králíka*, Dějiny a současnost 31, 2009, č. 4, s. 10.

84 Dosud šlo o následující architektky nebo o skupiny tvůrců: Otto Eisler, Jan Višek, Jaroslav Grunt, Oskar Poříška, Bedřich Rozehnal, Jindřich Kumpošt, manželé Elly a Oskara Oehlerovi, Ernst Wiesner, Josef Poláček, Lubomír a Čestmír Šlapetové, o posobnosti generace 1901–1910, o brněnské židovské architektce a o brněnské německé architektce.

85 Plně ve shodě s programovou výstavou Jindřicha Vybíral, viz J. VYBÍRAL, *Jiný dům. Německá a rakouská architektura v letech 1890–1938 na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1993.

71 Například J. SEDLÁK, *Padesátileté brněnského výstaviště z pohledu dějin československé moderní architektury a úkoly památkové péče*, Památky a příroda 4, 1979, č. 1, s. 17–28, souhrnně V. ŠLAPETA, *Moderní architektura v Brně*.

72 J. SEDLÁK, *Bude dílo Adolfa Loose rehabilitováno*, Památky a příroda 5, 1980, č. 2, s. 68–71.

73 Do roku 1989 se pozornosti dočkala pouze dvě: Opava a Krnov.

74 Zlín se z badatelské a interpretační linie již od šedesátých let 20. století odlišoval; tehdy vydal Svaz architektů ČSSR drobnou publikaci, viz Milan PODZEMNÝ – Adolf ZIKMUND – František KALIVODA, *Moderní architektura v Gottwaldově 1900–1965. Průvodce*, Gottwaldov 1967.

75 Tento deficit byl vyrovnán paradoxně až nedávno populárně laděnou publikací, viz Eva BYSTRJANSKÁ – Petr DVOŘÁK – Jana LAUBOVÁ, *Funkce a styl. Jihlavská moderní architektura 1900–2015*, Jihlava 2019.

76 Například Kateřina LOPATOVÁ, *Meziválečná architektura v Uherském Hradišti*, Umění 44, 1996, č. 3–4, s. 348–353; TÁŽ, *Meziválečná architektura na Moravském Slovácku*, Umění 47, 1999, č. 4, s. 322–336; Tomáš POSPĚCH, *Meziválečná architektura v Hranicích*, Umění 46, 1998, č. 4, s. 267–275; TÝŽ, *Hranická architektura 1815–1948*, Hranice na Moravě 2000; Jana STARÁ, *Meziválečná architektura v Moravských Budějovicích*, Západní Morava. Vlastivědný sborník 12, 2008, s. 75–101.

77 Jaroslav PETRŮ, *Moderní architektura na Moravě*, Památky a příroda 7, 1982, č. 7, s. 411–412.

78 V. ŠLAPETA – P. ZATLOUKAL, *Josef Kranz 1901–1968. Architektonické dílo*, Praha – Olomouc 1979. O celé výstavní aktivitě podal svědectví P. ZATLOUKAL, *Sbírání a vystavování výtvarného umění na Olomouci*, in: ed. P. Zatloukal, *Muzeum umění Olomouc 1951–2011*, Olomouc 2012, s. 86.

po ní následující usilovaly a usilují o poznání architektury jako kulturního díla v jeho sociální pluralitě, tj. zájem se posunul k uměleckým spolkům (brněnský *Devětsil*,⁸⁶ *Skupina výtvarných umělců, Koliba*), ke školám,⁸⁷ k mecenátu a ke sběratelství umění,⁸⁸ ke kulturním časopisům, výstavním aktivitám, tedy ke kontextu, k němuž je architektonické dílo vztaženo a díky jehož poznání můžeme plně porozumět jeho dobovému smyslu.

Závěrem této jubilejní bilance musíme upozornit, že dnešní množství doceněných památek a areálů vede k určité hodnotové polarizaci a s ní k jistému pnutí v reflexi moderní architektury jako takové. V tomto směru někdejší Kudělkův přísně výběrový přístup věc značně zjednodušoval. Naproti tomu selektivnost, jež po roce 1989 postihla velké výstavní projekty (například *Deset století architektury*),⁸⁹ knižní edice (*Slavné vily*), specializované průvodce (Česká republika XX. století – Morava a Slezsko od nakladatelství *Zlatý řez, Brněnský architektonický manuál*) nebo ediční produkci regionálních pracovišť Národního památkového ústavu sice specifickým způsobem obráží nezbytnou hierarchizaci bohatého kulturního dědictví ze strany interpretů, ale je vystavena potenciální výtce subjektivitě či neobjektivitě. Ale jak k ohromnému množství staveb provedených i neprovedených a stavebních výkresů, skic i projektů individuálních i kolektivních, soustředěných v archivech a specializovaných sbírkách architektury (Brno, Olomouc) vůbec přistupovat! Bezpochyby správně poznamenal Jan Sedlák, že „podle našeho soudu patří z brněnské architektury do evropského kontextu nejlepší díla Wiesnerova, Fuchsova, Krohova a Polášková, práce ostatních architektů vykazují spíše dobový standard“,⁹⁰ tj. oním kritériem je evropskost (oproti Loosově a Miesově *světovosti*) – avšak je už onen Sedlákův výčet vskutku úplný? Nepatří mezi výjimečná díla také například Kranzova kavárna *Era* (1927–1929)? A naopak nejsou díla jmenovaných autorů někdy spíše přeceňována? Tato relativita hodnocení se ovšem netýká pouze textů – ty lze přijmout za své nebo odmítnout; je mnohem závažnější, že docenění nebo naopak nedocenění se promítá zvláště do prohlášení nebo neprohlášení stavby za kulturní památku (v několika případech dokonce za národní kulturní památku)⁹¹ – a tu se již osudově rozhoduje o budoucnosti architektury, přijaté nebo nepřijaté pod veřejnou ochranu. Tato hodnotová ambivalence se jeví jako paradoxní sice, nicméně zákonitý důsledek veškerého dosavadního úsilí na poli poznání – a ochrany – moravské moderní architektury, která se s dalším prohlubováním tohoto poznání bude nadále ještě stupňovat.

86 Petr INGERLE – Lucie ČESÁLKOVÁ, *Brněnský Devětsil a multimediální přesahy umělecké avantgardy*, Brno 2014.

87 Badatelské úsilí Jany Osolsobě motivovala snaha poznat profesory architektury na brněnské technice.

88 Z poslední doby například Jana KOŘÍNKOVÁ, *Adolf Loos a konfiskované vzpomínky Viktora rytíře von Bauera-Rohrfelden*, Brno 2018.

89 Z moderní architektury se z moravských a slezských lokalit připomněly stavby z Brna, Háje u Mohelnice, Jeseníku, Luhačovic, Olomouce, Opavy, Ostravy, Slezské Ostravy, Prostějova a Zlína; vesměs šlo o jednu stavbu za danou lokalitu. Viz Zdeněk LUKEŠ, *Deset století architektury – Architektura 20. století*, Praha 2001, passim.

90 Jan SEDLÁK, *Výtvarné Brno 1918–1938*, 49. *Bulletin Moravské galerie*, Umění 42, 1994, s. 93–97, cit. ze s. 497.

91 V závorce uveden rok prohlášení za národní kulturní památku: jde o vilu Tugendhat v Brně (1995), Liskovu vilu ve Slezské Ostravě (2008), Národní dům v Prostějově (2008), elektrárnu v Třešticích (2008), hotel Avion v Brně (2010), vilu Primavesi v Olomouci (2010), krematorium v Brně (2017) a obchodní a živnostenskou komoru v Opavě (2017).

Brno, Moravia and Modern Architecture: Jubilee Balance (Summary)

Many anniversaries felt upon 2020 and 2021, related to Moravian architects, who represented the phenomenon of modern architecture in Moravia and Silesia. Simultaneously, 50 years passed since the book by art historian Zdeněk Kudělka (1926–2020) *Architektura Brna 1918–1928* (Architecture of Brno 1918–1928) was published for the first time. The paper is intended as a balance of reflection of modern architecture in historiography before 1989 with necessary contextual look into following years.

Three generations of researchers can be distinguished: The first one is represented by Zdeněk Kudělka, Dušan Riedl, Jiří Císařovský and Iloš Chronek, followed by generations of people, who are nowadays in their 70s (Pavel Zatloukal, Vladimír Šlapeta) and 50s (Jindřich Vybíral, Jana Osolsobě, Jindřich Chatrný, Aleš Filip, Petr Pelčák). Each of the generation followed different aims: the first one attempted to acknowledge the impact of avant-garde architecture (in an effort to rehabilitate modern art after the era on socialist realism of 1950s), the second one broadened the research in several ways, focusing on architecture of the second half of the 19th Century and non-avant-garde tendencies the in interwar period. The third generation aimed on deepening the knowledge, mainly by studying the work of particular Czech and German architects and also by focusing on the role of the investors.

doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Slezské zemské muzeum
sopak@szm.cz